

Endeutament pagès i alienació de la terra a Mallorca durant la segona meitat del segle XV. L'exemple del terme de Maria de la Salut*

ANTONI MAS I FORNERS

Quan, en el primer terç del segle XIX, el poble de Maria intentava separar-se del municipi de Santa Margalida, el procurador del comte de Santa Maria de Formiguera s'hi oposava afirmant que

dicho lugar se compone quasi todo de personas miserables, creiendo que no llegan a quinze las familias que puedan vivir trabajando dentro lo suyo,¹ teniendo las otras que alquilarse o que ir los más días a jornal, para poder subsistir: y un pueblo de esta naturaleza no se halla en estado de ser creado villa, ya por no haver personas inteligentes para obtener los empleos de república, ya por no haver familias opulentas, que lleven el gasto que de ello se origina, ya en fin porque dicha población está quasi aislada de predios, cuyos dueños viven en la capital.

Aqueixa distribució social de la terra, caracteritzada per la concentració de la gran majoria de l'extensió del municipi en mans de l'aristocràcia ciutadana, tenia les seves arrels en les vendes que efectuaren, bàsicament en la segona meitat del segle XV, els terratinents pagesos – la majoria residents en el terme – a membres de l'aristocràcia ciutadana. Fins aleshores, els pagesos residents a l'actual terme – i en el de Santa

* Aquest treball fou presentat a les *IV Jornades d'Estudis Locals de la Mancomunitat del Pla de Mallorca*, Mallorca, 1999, que no arribaren a publicar-se. Es presenta ara la darrera versió elaborada per a la publicació (2001) i atès que ja ha estat consultat per diversos autors i citat en diverses obres m'he estimat més mantenir-lo, sense afegitons bibliogràfics o documentals que, sens dubte, l'haguessen pogut enriquir passats vuit anys.

¹ Resulta evident que “vivir trabajando dentro lo suyo” és la traducció directa al castellà de la locució, habitual encara entre els pagesos de Mallorca, “viure fent feina dins lo seu” o “viure dins lo seu”, amb la qual es fa referència als pagesos que poden assolir la subsistència conreant les seves terres. Aqueix significat es fa evident en el mateix document, quan s'afirma que “Ya se ha dicho que los vecinos que viven en lugar de Maria, y que se mantienen del producto de su hacienda sin tener que salir al jornal, no llegan a quinze, y aún estos, la mayor parte o quasi todos tienen su herencia muy reducida en términos, que tienen que trabajar en ella y manejar el arado para poder subsistir”. AMSM, , 541/2.

Margalida, del qual formava part Maria fins al segle XIX – posseïen la gran majoria de l'extensió del terme. No pot estranyar, idò, que els temps que precediren la segona meitat del segle XV fossin considerats per un historiador local, al segle XVIII, com el temps de l'antiga prosperitat (*Antiqua prosperitas*).²

Tanmateix, la situació experimentada en l'actual municipi de Maria (i en tot l'antic terme de Santa Margalida) no va ser precisament una excepció. A parer d'en Josep Maria Quadrado, el procés d'alienació de terres de pagesos (forans) a l'aristocràcia ciutadana esdevingut durant la segona meitat del segle XV marcà el principi d'una nova era en la història de Mallorca.³ Segons en Quadrado, aqueixes transferències –que ell atribuïa a l'endeutament pagès i a les conseqüències de la revolta forana– forniren la base patrimonial sobre la qual se sustentà el predomini socioeconòmic de la noblesa fins a mitjan segle XIX, quan es publicà la primera versió (1847) de *Forenses y ciudadanos*. En paraules seves,

*si antes dejaba ya sentirse tanto el predominio de la capital sobre el resto de la isla, púsole el sello el título de señores añadido al de ricos, y la posesión física sancionando y perpetuando la influencia moral. Cualidad es de la riqueza territorial el hacerse inamovible, aun prescindiendo de las vinculaciones identificadas con el espíritu de aquella época; y formando la inamovilidad de bienes la primera condición de la nobleza hereditaria, vemos coincidir, sino el origen, la organización y dilatación de la nuestra, al abrirse el siglo XVI, con la revolución económica que hemos descrito.*⁴

Així i tot, l'abast i significació d'aqueix procés, considerat a la pràctica com l'origen de la gran propietat a Mallorca,⁵ ha estat qüestionat per part dels autors que han tractat el tema. Segons en Vicenç Maria Rosselló l'existència d'"*un trasbals és*

2 *Antiqua prosperitas* és el títol de l'apartat de la *Història del poble de Santa Margalida* (segona meitat del segle XVIII) en el qual el seu autor, en Joan Verger, es refereix a l'alienació de terres del segle XV. Aqueixa *Història*, escrita en llatí i en català i conservada en l'Arxiu Parroquial de Santa Margalida, no coincideix totalment amb la història de Santa Margalida del mateix autor traduïda al castellà el 1830, en la qual aquest capítol no existeix.

3 *Este gran movimiento más social que económico todavía, origen en parte y en parte resultado de las comociones que referimos, ignorado principio de una nueva era en la historia de Mallorca.* José María QUADRADO: *Forenses*, 43.

4 José María QUADRADO: *Forenses...*, 49-50.

5 Tanmateix, l'existència de grans tinences – la majoria posseïdes per terratinents residents a la Part Forana –, i la concentració de la distribució social de la terra a la ruralia – aleshores en mans, sobretot, dels grans terratinents pagesos – és anterior a la segona meitat del segle XV, com es pot apreciar en aquest treball i en altres treballs meus que apareixen citats a la bibliografia *Santa Margalida, un districte senyorial a la Mallorca del segle XVI, treball inèdit, Universitat de les Illes Balears*, 1991, inèdit; *Desposseïció pagesa, creixement i concentració de la població: Santa Margalida, 1459-1595*, 1997, inèdit; *Alienant les hisendes o mudant de domicili. El procés d'alienació de terres de forans a ciutadans en el terme de Santa Margalida*, 1998, inèdit; "De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV i XVI)", *XVIII Jornades d'estudis històrics locals. Al Tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*, Palma, 2000, 437-450.

indiscutable, però la situació potser ha estat inconscientment magnificada per l'historiador Quadrado en deixar-se dur per l'al·legat pamfletari titulat Capítols presentats pels forans en 1511 en procés sobre contribuir amb la Ciutat a les càrregues universals a on la clàssica dicotomia Ciutat-camp és sens dubte expressada des de l'òptica del segon"⁶. D'un parer consemblant és n'Onofre Vaquer, qui afirma que "*se ha exagerado la importancia de estos trasposos, afirmándose que en el siglo XVI hubo una concentración de tierras en manos de ciudadanos*"⁷.

Malgrat l'anterior, tal com permeten constatar recerques recents⁸, no es tracta - en general- de cap magnificació o exageració, sinó d'un procés que presenta profundes diferències locals, atribuïbles alhora a diversos factors, que mudaven d'una parròquia a l'altra, com el pes desigual del règim feudal, la capacitat de resistència de la comunitat pagesa o la parcel·lació i tipus del terreny, però també a les preferències i estratègies d'adquisició de l'aristocràcia ciutadana, sintetitzades així per en Gabriel Jover:

*la formación de los grandes latifundios, en los numerosos ejemplos estudiados, respondía a unas pautas semejantes. En primer lugar las tenencias adquiridas por la nueva aristocracia terrateniente eran alquerías, rafaes o possessions, nombres que se daba a las grandes explotaciones. Estos latifundios se habían formado fundamentalmente en las zonas donde las densidades demográficas eran bajas, y particularmente en los cinturones agrícolas más alejados de los núcleos aldeanos. Estas adquisiciones de tierras tendían a configurar un continuo territorial, donde el derecho decisivo para el terrateniente era el dominio útil del suelo (...) esta distribución de tierras y otras evidencias de carácter etnológico y documental sugieren que la formación de los latifundios, en su etapa inicial, fue alentada por las posibilidades que ofrecía en la época la explotación de la ganadería ovina semitrashumante.*⁹

Tal com afirma el mateix autor, en general "*l'apropiació del domini útil fou major en les viles sotmeses a una forta pressió feudal, amb una baixa densitat demogràfica i on la presència d'activitats no agràries era menor*".¹⁰ De fet, el pes de les adquisicions ciutadanes fou molt poc important a termes on el rei retenia el gruix

⁶ Vicenç Maria ROSSELLÓ: "Canvis de propietat i parcel·lacions al camp mallorquí entre els segles XIX i XX", *Randa*, 12, Barcelona, 1982, 21.

⁷ Onofre VAQUER: *Una sociedad del antiguo régimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*, Palma, 1987, 206.

⁸ En aquest sentit són fonamentals els treballs d'en Gabriel Jover que apareixen a la bibliografia. Un hom pot veure també els meus treballs que hi són citats; de fet, aquest paper correspon bàsicament a una part del meu treball *Alienant les hisendes o mudant de domicili. El procés d'alienació de terres de forans a ciutadans en el terme de Santa Margalida* (inèdit).

⁹ Gabriel JOVER: "Nobleza terrateniente y crecimiento agrario. Mallorca en la segunda mitad del siglo XVI", *Felipe II y el Mediterráneo*, Barcelona, 1998, 4.

¹⁰ Gabriel JOVER: "La crisi tardomedieval i el desenvolupament d'una ramaderia senyorial. Mallorca, segles XIV-XVI", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis històrics*, Vol V, Barcelona, 1994, 83-84.

del domini directe —és el cas, per exemple, de Campanet i Porreres—. Tanmateix caldria explicar —només per posar un cas— per quina causa la parròquia d'Andratx, que formava part de la Baronia del Bisbe de Barcelona, o els termes de Pollença i Felanitx, on es localitzaven importants dominis feudals, no es veren afectades pel fenomen, o almanco no ho foren en la mateixa proporció. Era, en el cas d'Andratx, per mor de la "llunyania" d'uns senyors que administraven els seus territoris per delegació, o també hi incidiren altres factors, que ara com ara se'ns escapen? Vist això, sembla clara la necessitat de recerques que estudiïn les característiques del fenomen i que se centrin en casos i territoris concrets i, d'aquesta manera, explicar aqueixa aparent desaparitat.¹¹

Per tant, el resultat de la recerca dependrà en bona part del territori i dels agents escollits com a mostra. Ací, el nostre objectiu és circumscriure l'estudi d'aquest procés a una àrea concreta, l'actual terme de Maria de la Salut, un dels municipis on el pes de la gran propietat en mans de l'aristocràcia ciutadana assolía majors magnituds en els inicis del segle XIX¹² (aproximadament el 80% de la superfície). Amb aquesta finalitat es detallaran les causes que permeteren l'existència del fenomen (bàsicament, la puja de la fiscalitat i la multiplicació del deute pagès) per a llavors descriure la seva materialització, parant especial esment en les estratègies desplegades per l'aristocràcia per tal d'apropiar-se del domini útil de les terres de la pagesia.¹³

El terme de Maria

En el terme de Maria, d'una extensió de 3.030 hectàrees, es poden destriar dues zones prou diferenciades, que determinaren la seva ocupació i ús; d'una banda, les terres de l'oest del terme, molt grasses i argiloses, per les quals corre el curs del torrent conegut com la sèquia Reial, especialment aptes per als conreus cerealístics. De l'altra banda, la resta del terme, aproximadament les 2/3 parts de la seva superfície, especialment les contrades més properes al litoral, són terres de sòls prims, que durant l'edat mitjana en la seva gran majoria devien estar cobertes pel pinar i la garriga. Fins al 1836 formà part del municipi de Santa Margalida, amb una distribució de terres molt

¹¹ Estudis com el de Gabriel Jover per a la vila de Petra són una bona mostra de les possibilitats que ofereix aquest tipus de recerca. Gabriel JOVER: "Endutament, desigualtat econòmica i desposseïció pagesa. El cas de la parròquia de Petra, 1443-1524", *Recerques*, 33, Catarroja, 1996, 9-32.

¹² És a dir, abans que començassin a generalitzar-se la parcel·lació o establir d'aqueixes grans propietats.

¹³ Hem calculat l'extensió de les tinences mitjançant l'Apeo del 1818. AMSM, 1807 i posteriorment l'hem corregida a partir de les dades d'en Bartomeu PASTOR. "Maria....Pel que fa referència la reconstrucció cartogràfica que s'acompanya, hem fet servir bàsicament documentació notarial i capbreus en què apareixen els confrontes dels immobles, que hem comparat amb el plànol de l'amirallament de Maria del 1863, publicat per en Bartomeu PASTOR: "Maria de la Salut: un exemple de canvi de paisatge dins el pla de Mallorca", *Mayurqa*, 16, Palma, 1976, 181-184. L'estabilitat dels patrimonis dels aristòcrates (des del segle XVI fins al segle XIX) ha facilitat aquesta tasca i ha permès reconstruir amb una certa fiabilitat la superfície i els confrontants d'aquests patrimonis, però no els límits de les diferents explotacions que els integraven, atès que foren reorganitzats territorialment en diverses ocasions entre el segle XVI i el segle XIX.

consemblant,¹⁴ i caracteritzat, fins a mitjan segle XVI, per la baixa densitat de poblament, igual o inferior a un foc per quilòmetre quadrat.

La totalitat del domini directe de la parròquia¹⁵ de Santa Margalida estava abastat per la Baronia del Comte d'Empúries i de senyorijs feudals (cavalleries) i alodials tinguts en feu de l'esmentada Baronia. L'actual terme de Maria es dividia entre la Baronia del Comte d'Empúries, les cavalleries d'Hero, Maria, Roqueta, la Bisbal i el senyoriu alodial d'en Figuera. Els propietaris d'aquests senyorijs hi tenien dret a la percepció de diferents rendes, que podien variar d'una tinença a l'altra i, en el cas de la Baronia i de les cavalleries, també gaudien de jurisdicció civil i criminal baixa.¹⁶

La distribució social de la terra a mitjan segle XV

En el terme de Santa Margalida es destriaven amb claredat dos tipus d'explotacions pageses. En primer lloc, les explotacions constituïdes per una o més parcel·les destinades fonamentalment als conreus cerealístics. Aqueixes parcel·les estaven situades sobretot als voltants de la vila de Santa Margalida, però també se'n documenten a altres indrets del terme. El fràgil equilibri d'aqueixes explotacions i la necessitat d'aconseguir moneda per dur a terme la satisfacció de diferents càrregues (sobretot les de naturalesa fiscal) obligava els seus membres a recórrer a altres formes d'ingrés. A més, era habitual que l'excedent que retenien les explotacions més modestes, una vegada duit a terme aquests pagaments, els resultàs insuficient per assolir la subsistència. En aqueixes circumstàncies, almanco una part dels integrants d'aquestes famílies s'havien de llogar a les alqueries i rafals, havien d'arrendar terres o gestionar bestiar en societat o comanda.

En segon lloc, les grans explotacions constituïdes per una o més tinençes de grans dimensions -alqueries o rafals-, que fins a la segona meitat del segle XV eren posseïdes en la seva gran majoria per veïns de la parròquia de Santa Margalida. Aquestes explotacions, d'una àrea de conreu reduïda, ocupaven més del noranta per cent de l'extensió del terme¹⁷ i, com arreu de Mallorca, la seva dedicació solia ser

¹⁴ Conjuntament, els termes de Maria i Santa Margalida tenien una extensió aproximada d'11.500 ha.

¹⁵ Tal com ho fan les fonts de l'època, faig sinònims de terme i parròquia. De la mateixa manera, cal recordar que l'administració municipal podia ésser designada tant amb el terme de parròquia com amb el d'universitat.

¹⁶ Aquestes rendes solien consistir en parts de la collita -normalment una part del delme i la tasca-, pagaments fixos -censos- i el lluïsmo (un percentatge del preu del bé quan era venut). Sobre les cavalleries i la jurisdicció que comportaven, vegeu Pere de MONTANER: "Les cavalleries mallorquines (segles XII-XVIII)", *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països catalans*, Barcelona, 1986, 42-65.

¹⁷ El 1578 la seva superfície suposava més del 95% del total del terme. Aquesta relació s'ha obtingut restant l'extensió de les parcel·les i de la grandària aproximada de les cases i trasts dels nuclis de població a la del conjunt de l'antic municipi. Antoni MAS: *Santa Margalida...*

predominantment ramadera.¹⁸ Aquest sector de la pagesia, propietari de guardes importants d'ovelles, sembla que obtenia el gruix dels seus ingressos de la venda de la llana de les seves guardes.¹⁹ La demanda de llana, fruit del desenvolupament de la manufactura tèxtil mallorquina i de l'existència d'una important demanda exterior, va permetre que aqueixa veritable elit pagesa pogués consolidar la seva supremacia econòmica.²⁰

L'inventari dels béns d'en Bernat Albertí de Montblanc (1416), possiblement el major terratinent de l'actual terme de Maria, ens permetrà il·lustrar les anteriors afirmacions.²¹ Els immobles registrats en l'inventari consistien en una casa i una peça de terra a la vila de Santa Margalida, en una altra peça de terra a Muro i en la gran alqueria de Montblanc,²² on havia unes cases on residien habitualment el difunt i la seva família. Segons es desprèn del document, aquests devien dirigir el procés productiu, però el gruix de la força de treball el constituïen els 10 esclaus de l'alqueria – 5 d'ells *setmanersv* –.²³ La dedicació productiva de l'alqueria consistia en la combinació dels cultius cerealístics – blat i ordi –²⁴ amb la ramaderia extensiva: en l'inventari – que no sabem si va estar precedit d'una donació *inter vivos* de part dels béns – es consigna una guarda de 200 ovelles i 80 mens, una altra de bestiar boví de 50 caps i un total de 37 truges i porcells. Però aquest no era l'únic bestiar de què disposava

- 18 La direcció del procés productiu a les alqueries i rafals normalment corria a compte del mateix pagès i la seva família, però també podia ésser encarregat a un majoral. Bona part dels posseïdors d'aquestes tinences eren propietaris d'esclaus, dedicats a les feines de l'explotació, que, en alguns casos, constituïen el gruix de la força de treball. La mà d'obra assalariada fixa, si existia, solia consistir en un o més missatges i un pastor encarregat del bestiar. Només es recorria a mà d'obra jornalera en certes èpoques de l'any, com la sembra, la segada o la batuda. Antoni MAS: *Alienant...*
- 19 Aquesta llana solia ésser adquirida per mercaders de la Ciutat. Poden servir d'exemple aquestes vendes, duites a terme per emfiteutes residents en l'actual terme de Maria: el 1436 n'Antoni Vell – de Deulosal – va vendre 3 quintars de llana al mercader Tomàs Gual per 13,5 lliures; en Pere Camps, en Gabriel Carrió i en Joan Pastor, altres 6 per 30 lliures; en Francesc Garriga i n'Arnau Albertí de Montblanc altres 4 al mercader Mateu Vaquer per 20 lliures. Antoni MAS: *Alienant...*
- 20 Miquel J. DEYÀ: *La manufactura de la lana en la Mallorca del siglo XV*, Palma, 1997; Gabriel JOVER: "La crisi..."
- 21 Estès a instàncies del seu fill i hereu Bernat Albertí. ARM, Prot. T-650, 1-4.
- 22 És impossible conèixer quina era la seva extensió a la primera meitat del segle XV, atès que en la segona meitat del segle XV li foren agregades la meitat del rafal de les Coves dels Pilars i una part de l'alqueria de Deulosal. Conjuntament les tres tinences tenien una extensió de 1.378 quarterades (979 ha.). Atès l'anterior no sembla descabellat suposar que la seva superfície en la primera meitat del segle XV se situàs entre 700 i 800 hectàrees.
- 23 Segons n'Onofre Vaquer els setmaners eren esclaus en procés d'alliberament, "els quals vivien amb independència dels seus amos treballant com a assalariats i pagaven una quantitat estipulada per dia laborable (per dia que els fons coïen pa) al seu propietari i quan havien estalviat el suficient compraven la seva llibertat". Onofre VAQUER: *L'esclavitud a Mallorca. 1448-1500*, Palma, 1997, 79.
- 24 *Item inveni in dicta alqueria seu in certa parte eiusdem (...) frumenti et ordey in ea seminatam*. El bestiar de feina de l'alqueria consistia en 2 rocins, 3 egües, 2 mules, 1 ruc i 5 someres i 7 parells de bous aregs.

en Bernat Albertí, ja que havia cedit en comanda un nombre indeterminat d'ovelles i 20 toïssos. Per tant, com era habitual en aqueix tipus d'explotacions, n'Albertí combinava la gestió directa d'una part del seu bestiar amb la cessió d'una altra en comanda, cosa que, almenys, li'n permetia externalitzar els costos de gestió.²⁵ En Bernat Albertí completava els seus ingressos amb la percepció de tres censos, només dos dels quals estaven valorats en 137 lliures, i de les quantitats diàries que li pagaven els seus 5 esclaus *setmaners* fins que assolissin el preu fixat per a la seva emancipació. Per tant, el saldo de n'Albertí era positiu ferm, cosa que també s'evidencia en el fet que en l'inventari també es consignin 52 lliures en metàl·lic.

L'estratificació abans descrita s'aprecia clarament en la contribució que fou assignada el 1459 als diferents veïnats del terme en una talla. Només 6 dels 93 contribuents (el 6,5 % del total), tots ells grans terratinents, tributaven el 48% de la quantitat que es pretenia recaptar. De la mateixa manera, també es constata l'existència d'una fracció important de mitjans contribuents - el 32 % - al qual li havia estat assignat el 30% de la quota, constituït en la seva majoria per posseïdors d'alqueries i rafals. Al cap d'avall se situaven els restants 57 veïnats (el 61,3%) que únicament contribuïen pel 18% del valor de la talla. Tanmateix, l'anterior no equivalia necessàriament a la possessió de patrimonis insuficients per a l'autosubsistència: part d'aquests veïnats posseïen alqueries i rafals o tinences d'una extensió considerable.

Terme de Santa Margalida (1459)

Distribució per intervals de les quantitats assignades als contribuents²⁶

Interval (sous)	C. Vila	% C	TP	%V	C. Fora	% C	TP	%V	Total C.	%C	TP	%V
[50, 550)	2	2,2	202,5	8,6	4	4,3	949,0	40,2	6	6,5	1.151,5	48,8
[15,50)	18	19,4	445,3	18,9	12	12,9	324,5	13,8	30	32,3	769,8	32,6
[0,15)	33	35,5	244,5	10,4	24	25,8	172,9	7,3	57	61,3	417,4	17,7
Total	53	57,0	892,3	37,8	40	43,0	1.446,4	61,3	93	100,0	2.338,7	100,0

²⁵ Respecte d'això vegeu Miquel J. DEYÀ: *La manufactura...* 74-84.

²⁶ Font: AMSM, 6/6.

Distribució per intervals de les quantitats assignades als contribuents

Interval(sous)	Contribuents Maria	% C Maria	TP	% V
[50, 550)	2	12,5	150,0	43, 5
[15,50)	5	31,3	132,5	38, 4
[0,15)	9	56,3	62,5	18, 1
Total	16	100,0	345,0	10 0,0

C. Vila, contribuents residents a la vila; C fora contribuents a la resta del terme; %C, % sobre el total de contribuents; %, TP, total pagat; %V, % sobre el valor de la talla; TP, total posseïdors.

Endeutament i desposseïció pagesa

Els efectes de la revolta forana impactaren durament sobre les economies pageses.²⁷ A la minva de la població motivada per les conseqüències, directes i indirectes, dels diferents episodis bèl·lics i de la repressió que seguí la revolta, s'hi sumaren les indemnitzacions i les multes a què foren condemnats els municipis forans. Això no féu altra cosa que intensificar la crisi que estrenyia la Part Forana, deguda sobretot a la puja de la fiscalitat del Regne des de la primera meitat del segle XIV. Les possibilitats de creixement feia estona ferm que s'havien estroncat per a amplis sectors de la pagesia: des del darrer quart del segle XIV començaren a manifestar-se amb prou claredat els efectes de la puja sostinguda de la fiscalitat.²⁸ Les major exigències contributives causaren la minva progressiva de l'excedent retingut i, conseqüentment, de la capacitat de reinversió de la gran majoria de la pagesia, bona part de la qual es veié obligada a hipotecar les seves terres, carregant-les amb censals. La situació s'agreuà quan alguns dels principals terratinents del terme (i, per tant, dels principals contribuents) mudaren el seu domicili fiscal -no la seva residència efectiva- a la Ciutat per tal de minorar el efectes de la pressió impositiva. Aquesta pràctica incidia directament sobre els cabals de la hisenda municipal: aquests nous

²⁷ Sobre la revolta forana i les seves conseqüències, a més de l'obra clàssica d'en José María Quadrado: *Forenses...*, és de consulta obligada l'excel·lent treball d'en Guillem MORRO *Mallorca a Mitjan segle XV. El Sindicat i l'alçament forà*, Palma, 1997.

²⁸ Sobre les modalitats fiscals existents a Mallorca durant l'edat mitjana, vegeu Josep Francesc LÓPEZ, "La pràctica fiscal a la Mallorca de la baixa edat mitjana", *Randa*, 29, Barcelona, 1991, 14-36. Sobre l'increment de la fiscalitat de la segona meitat del segle XIV vegeu Pau CATEURA: *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma, 1982.

ciutadans passaren a contribuir a Ciutat pels seus béns a Santa Margalida,²⁹ per la qual cosa la pressió fiscal per càpita s'incrementà significativament. En aqueix estat de coses, n'hi havia prou amb una mala collita o amb l'exacció d'imposicions extraordinàries, perquè l'excedent retingut pel gruix de la pagesia margalidana fos insuficient per al seu consum o per al pagament de les càrregues.

D'altra banda, la freqüència de les collites deficitàries obligava a la municipalitat a la compra de cereals per al consum dels veïnats necessitats o, fins i tot, per a la sembra.³⁰ Tot plegat – les compres de blat, el creixement de la fiscalitat – impossibilitava que la Universitat de Santa Margalida pogués fer front regularment a tot aquest conjunt d'imposicions i despeses només amb els seus ingressos ordinaris, de cada vegada més mancabats per l'empobriment dels veïnats i per la fuga fiscal dels grans terratinents. En aqueixes circumstàncies no hi havia altre recurs que la creació de censals sobre les arques municipals, percebuts en la seva gran majoria per ciutadans i membres de l'aristocràcia feudal del terme.³¹

L'endeutament per aquesta via – ja documentat a les darreries del segle XIV –³² augmentà extraordinàriament les seves proporcions durant la segona meitat de la centúria següent,³³ fins al punt de situar el municipi en un estat d'autèntica bancarrota. L'administració municipal tractà de contrarestar aqueixa situació creant diferents plans per a la redempció del deute (n'hem documentat el 1463, el 1483 i el

²⁹ Aquesta pràctica ja és constata a la segona meitat del segle XIV. Així, el 1360 en Pere Alberti – un dels emfiteutes més acabats del terme – es negava a contribuir a les talles de Santa Margalida al·legant que *era ciutadà e que no devia contribuir en les messions e despeses de la dita parròquia*. Tanmateix, una vegada constatat que *lo dit Pere Alberti no és ciutadà ans que és de vostra parròquia* el governador manà al batle reial de Santa Margalida que *constregats lo dit Pere Alberti de pagar e contribuir en to sò e quant los habitants de la dita parròquia paguen e són tinguts de contribuir*. ARM, LC 23, 127. Tanmateix, sembla que les intencions dels nous ciutadans eren escapolar-se tant de la fiscalitat de les viles com de la de Ciutat: el 1361 s'exposava que *en Bernat Cerdà de Benicalveyl, Pere Alberti de Santa Margarida de Muro e en Guillem Guitart de Sineu sien tenguts e obligats a la casa de la Juraria de Mallorca en certes quantitats de moneda*. ARM, LC 25, 60v. Per al segle XV, vegeu Antoni MAS: *Alienant...*

³⁰ Per exemple, el novembre de 1503 el Consell de Santa Margalida decidí *comprar del magnífich mossèn Pere Remon de Sencit Merti cent quarteres de forment per obs de sembrar per lo poble de dita parròquia* per tal com *los habitants en la dita parròquia stan en gran nesesitat de forment per sembrar e per no tenir posibilitat de diners per comprar forment ne axí poch troben qui-ls ne fitya e molts agueren acabat de sembrar e per no tenir forment no poden sembrar*. AMSM, 6/8.

³¹ El 1483, s'exposava que els deutes del municipi consistien així *bé de pensions en los quals la dita parròquia és tenguda fer a diverses perticulars de la Ciutat e rossechs axí bé de alguns contractes en dies passats causats per la dita parròquia*. ARM, S-38, 119.

³² Vegeu a tall d'exemple les redempcions de censals que dugué a terme la Universitat de Santa Margalida el 1383, el 1384 i el 1385. AMSM, Perg. 8, 9 i 10.

³³ Només entre el 1455 i el 1458 es documenten 3 encarregaments que sumaven 91 lliures censals, valorades en 1.250 lliures. AMSM, Perg. 24, 25 i 26.

1502).³⁴ Bàsicament, aquests plans consistien en la derrama de talles entre els contribuents i veïnats fins que s'aconseguís pagar el valor total dels censals. Per tant, a la pràctica suposaven l'acreciment de la pressió fiscal sobre els veïns del terme i l'empitjorament de la seva situació. Els redactors dels plans eren ben conscients de quines podien ser les conseqüències de la seva aplicació sobre una població empobrida i endeutada: ja el 1463 es preveia la possibilitat que *se atrobaran o atrobaran algunes persones qui promptament no haian forma e manera de pagar aquell [tall] per quant no hauran béns o haurian menyscabat*, com també s'hi contemplava l'empenyorament dels béns dels creditors (*lo llevador qual que sia serà tingut en donar plaza e mercat an-el deutor*). L'increment de la contribució per càpita que implicaven devia ofegar el gruix de les famílies del terme. En el pla del 1483, per a una població d'uns 122 focs es pretenia recaptar una talla anual de 400 lliures. El pes contributiu, lluny de minvar, augmentà encara més amb l'aplicació del pla del 1502, atès que el seu bessó consistia en l'increment d'un terç de la contribució assignada fins aleshores: *que les setmanes sien crescudes un terchs; ço és que qui paga dos pagarà tres e axí muntiplicat segons la suma dels béns que tindrà o serà stimat*.³⁵ No és estrany, doncs, que els plans no aconseguissin els objectius prevists; la redempció de censals, quan es produïa, solia ésser contemporània o ésser seguida per la creació de noves càrregues.³⁶ En aqueixes circumstàncies, poca cosa podia fer la Universitat de Santa Margalida; per exemple, intentar racionalitzar-ne la forma de pagament transferint part dels censals a un únic censalista i, així, evitar la multiplicació de les dietes i costos de desplaçament.³⁷ Tanmateix, el deute no es reproduïa únicament per mor que les circumstàncies que l'havien provocat continuassen existint, sinó també perquè les possibilitats de recaptació de la Universitat no s'havien aturat de minvar per mor de la descapitalització de les explotacions pageses i, sobretot, de l'alienació de gran part de les alqueries i rafals a l'aristocràcia ciutadana.³⁸

³⁴ En la majoria de viles mallorquines s'aplicaren plans semblants. Respecte d'això vegeu Álvaro SANTAMARÍA: "La deuda pública en la parte foránea de Mallorca, al finalizar el siglo XV", *Anuario de Estudios Medievales*, 8, Barcelona, 1972-1973, 257-304.

³⁵ Antoni MAS: *Alienant...*

³⁶ Per exemple, el 1480 la Universitat de Santa Margalida s'encarregà en un censal valorat en 100 lliures per a la compra de blat, i el 1503 en un altre a fi d'adquirir 400 quarteres de blat per a la botiga. Álvaro SANTAMARÍA: "La deuda...", 293. El gruix de les actes del Consell de Santa Margalida entre el 1496 i el 1506 mostren de manera clara i llampant les dificultats de la Universitat per al pagament dels censals, com també les circumstàncies que determinaven la reproducció de l'endeutament municipal. AMSM, 6/8.

³⁷ El 1491, la Universitat de Santa Margalida transferí 200 lliures censals que prestava a diversos censualistes a un sol censalista, Pere Ramon de Sant Martí. Álvaro SANTAMARÍA: "La deuda..." 273. Aqueixa transferència explica que entre el 1491 i el 1492 la municipalitat pogués redimir 6 censals, amb pensions que sumaven 164 lliures, pagant un total 2.314 lliures. Font: elaboració personal a partir dels pergamins de l'Arxiu Municipal de Santa Margalida. AMSM, Perg.

³⁸ El 1489, quan encara no s'havia completat el procés de transferència de terres de veïnats del terme a l'aristocràcia ciutadana, els deutors a una talla de prop de 200 lliures totalitzaven el 32% del valor de la derrama. Aquests, en la seva gran majoria, eren els aristòcrates ciutadans que havien adquirit terres en el terme, que cessaren de contribuir a les arques municipals. Si es

La desfeta de la segona meitat del segle XV

Durant la segona meitat del segle XV la pressió esdevingué insuportable per a bona part de la pagesia, bona part de la qual es veié incapacitada per satisfer alhora la renda senyorial, la fiscalitat, els censals i els deutes que gravaven el seus béns. Aquesta situació fou aprofitada per l'aristocràcia ciutadana, fos quin fos l'origen de la seva condició estamental -senyors feudals, mercaders o ciutadans de nissaga pagesa- per adquirir tinences dels pagesos endeutats. Aquest fenomen, d'una incidència desigual, arribà al seu capcurucull en els inicis del segle XVI.³⁹ La relació existent entre l'endeutament pagès i la transferència de terres a l'aristocràcia era advertida clarament pels contemporanis. En paraules d'un testimoni ciutadà del procés entre la ciutat i la Part Forana [1509], *moltes possessions són stades pervingudes en mà e poder de ciutadans, los quals abans eren de pagesos e hòmens de la part Forana, los quals no podent pagar los censals e censos deguts dels quals estaven carregades que ha convengut vendra e subastar aquelle.s*⁴⁰ En el cas de Santa Margalida, el fenomen adquirí proporcions considerables. Els béns que el 1511 havien passat a ser posseïts per ciutadans i externs suposaven el 1578 aproximadament el 45% del valor de tota la parròquia. En l'actual terme de Maria de la Salut, aqueixes transaccions, que tot seguint es descriuran, assoliren magnituds molt majors, el 81% del seu valor.⁴¹

dedueix del total de la talla el 13% no ingressat i no comptabilitzat dins cap epígraf -pot ser el cost de la seva recaptació- els béns dels *no pagadors* pujarien al 38%. Font: recompte i elaboració personal sobre les dades contingudes a AMSM, 1068/1. Una proporció molt semblant era la que calculava el 1511 en Jaume Roig, emfiteuta de la cavalleria de Maria, en la seva declaració en el procés entre la Ciutat i la Part Forana. Concretament, en Roig afirmava que *lo manifest dels béns dels pagesos de dita parròquia [Santa Margalida] ha disminuït de les quatre parts una*. ARM, AH 4121, 474v.

³⁹ Sobre els motius i característiques d'aqueixes transmissions, vegeu Gabriel JOVER: "Endeutament,..."; "La crisi..."; "Nobleza..."; Antoni MAS: *Alienant...; Desposseïció pagesa...*; Guillem MORRO: *Mallorca...*, especialment 497-505.

⁴⁰ Guillem MORRO: *Mallorca...* Pàg. 503.

⁴¹ Font: per a les dades del 1578 de la totalitat del terme de Santa Margalida, Antoni MAS: *Santa Margalida...*; per a les referides a l'actual terme Maria vegeu els quadres continguts en aquest mateix article.

1. Les adquisicions dels senyors feudals

La família Font de la serra de Muro

Possiblement, el cas més espectacular de les adquisicions protagonitzades pels senyors feudals el protagonitzà en Pere Font, un emfiteuta acabat de Muro,⁴² que assolí la condició de ciutadà abans del 1460.⁴³ En Font posseïa diferents possessions en aqueixa vila,⁴⁴ la més important de les quals se situava a la serra de Muro, confrontant amb el terme de Santa Margalida. En Pere Font dugué a terme un conjunt d'adquisicions que s'encaminaren a la formació de dos blocs territorials ben definits; l'un, conformat pel rafal Blanc, Son Toell, la cavalleria de Roqueta i les terres sota el seu alou, que confinaven amb les seves possessions de la Serra de Muro; l'altre, constituït per l'alqueria de Montblanc, la meitat del rafal de les Coves dels Pilars i el camp d'en Fiol.

a) la cavalleria de Roqueta, el rafal Blanc i Son Toell

La concentració patrimonial en aquesta contrada del terme de Santa Margalida, s'inicià, segons sembla, el 1445, quan el batle de la cavalleria de Roqueta féu subhastar el rafal d'en Jaume Pastor, tingut sota alou d'aqueixa cavalleria. Dos anys abans, el 1443, en Jaume Pastor, declarava que no podia pagar els deutes que gravaven la seva heretat i, alhora, mantenir la seva família, integrada almanco per 7 fills menors d'edat.⁴⁵ El 1448 aquest rafal ja era d'en Pere Font de Muro – segurament el pare del ciutadà Pere Font –, cal pensar com a conseqüència d'aqueixa subhasta.⁴⁶ Ja hauria estat aquest darrer qui, el 1454, hauria comprat *l'alqueria i els seus rafals* (part de

42 La família Font era una de les famílies més acabalades de Muro. Segons en Gabriel Alomar, a més de gestionar el seu patrimoni, també es dedicaven a la mercaderia: *que [la família Font] són persones de relleu social ve demostrat pel fet que en la llista de gentils homes de Muro de l'any 1483 hi figuren Pere Font el major, Pere Font son fill i Francesc Font, i que eren gent rica decidada a la mercaderia el que ja abans, en el 1482, Pere Font de Muro havia comprat una galiota*. Gabriel ALOMAR; Ramon ROSSELLÓ: *Història de Muro. 1350-1516*. Vol III, Mallorca, 1990, 69. Així mateix, l'existència de diferents branques de la família i el predomini dels prenomes Francesc i Pere a cada una d'elles, dificulta enormement la seva correcta identificació. De fet, en Pere Font -fill d'en Francesc- fou un dels principals partidaris de la revolta forana de Muro. El 1453 havia estat condemnat a mort i els seus béns confiscats i posteriorment venuts. La seva alqueria fou subhastada i adjudicada en encant públic a en Pere Font -fill d'en Pere- per 500 lliures. Gabriel ALOMAR; Ramon ROSSELLÓ: *Història...* 326-327.

43 Aqueix mateix any, argüint aqueixa condició, es negava a contribuir a la Universitat de Muro pels seus béns situats en aquella població. També pretenia ésser inclòs dins la nòmina dels *recatxats* de Muro -pagesos contraris a l'alçament forà i alliberats de contribuir a les multes imposades a les viles-. Per tot l'anterior fou demandat per la Universitat murera, en un plet que es perllongà des del 1460 fins, almanco, el 1486. Gabriel ALOMAR; Ramon ROSSELLÓ: *Història...* 311).

44 ARM, PROT. M-538 f.59v-60.

45 ARM, LC 137, 272v.

46 El 1448 en Pere Font posseïa el rafal que havia estat d'en Jaume Pastor, sota alou de la cavalleria de Roqueta, aleshores de na Praxedis, vídua d'en Simó de Sant Joan. Biblioteca de la Reial, BB-1-141-26.

l'actual alqueria Blanca) d'un altre Pere Font, segurament com com a resultat de la confiscació dels béns d'aquest darrer després de la revolta Forana.⁴⁷ El 1456, en Joan Lluc-roig i la seva muller Salvadora -incapaços, pel que sembla, de fer front als seus deutes- li establiren el rafal Blanc (una altra part de l'alqueria Blanca),⁴⁸ amb la qual cosa hauria reunit un important bloc territorial als voltants de la Serra de Muro, situat part dins aqueix terme i part dins el de Santa Margalida.⁴⁹

Les adquisicions d'en Pere Font varen fer un tomb important quan, el 1464, comprà l'alqueria i la cavalleria de Roqueta a na Praxedis de Sant Joan per 1.690 lliures,⁵⁰ operació que li hauria permès assolir la condició de cavaller.⁵¹ Des d'aleshores, sembla que els seus interessos se centraren primordialment a fincar les terres tingudes sota el domini directe de la seva cavalleria. Només un any després de la seva compra, en Martí Gil li establí l'alqueria de la Torre de na Gil i la meitat del Rafalet, tinguts sota alou de la seva cavalleria, a cens de 15 quarteres de forment -un cens molt baix per l'entitat d'aquests béns-⁵² i l'any següent, el 1466, en Francesc Gil, li vengué l'altra meitat del Rafalet, per 45 lliures.⁵³ Aquestes dues adquisicions, tot i que no s'explicita en la documentació, semblen conseqüència de l'endeutament que arrossegaven els seus posseïdors. Del cens de 15 quarteres que havia de prestar a en

⁴⁷ Segurament es tractaria del mateix Pere Font que fou condemnat a mort el 1453. Gabriel ALOMAR; Ramon ROSSELLÓ: *Història...* 326-327. Això, almanco, és el que es sembla desprendre's de la redacció -un tant confusa- de la traducció de l'original llatí de la història de Santa Margalida d'en Joan Verger († 1778) duita a terme el 1830: *Es cierto pues que quarenta de aquellos que [durant la revolta forana] mataron en Pollesa en la casa de la señora Aulet al sindaco ejetuor de Palma y a sus ministros y enarbolaron el estandarte de la rebelión fueron Pedro Serra, solamente de este pueblo con Bartolomé Serra y Guillermo Llufrü y otros dos más; todos los que por esta causa, haviéndoles confiscado los bienes fueron justament ahorcados: como es de ver en el instrumento de venta de la alcaria con sus rafals [subretxat en l'original] (llamada ahora la Alcaria Blanca) hecha a Pedro Font. Y aunque esta alcaria con los rafals estuviere situada en la villa de Santa Margarita, dicho Pedro Font no obstante era vecino de la villa de Muro. Todo esto refiere el citado instrumento recibido en poder de Juan Remino notario a los 16 de abril de 1454.* Joan VERGER: *Breve historia de la villa de Santa Margarita, Santa Margalida, segona meitat del segle XVIII (abans del 1830).* Traducció de l'original llatí del 1830, Arxiu Parroquial de Santa Margalida, 38.

⁴⁸ El 1477 en Pere Font, ciutadà de Mallorca pagà 92 lliures a en Joan Font, batle de les cavalleries del magnífic Pere Ramon Safortesa, que les rebia en nom d'aqueix senyor, per a la quitació de 10 quarteres de forment censals a les quals estava obligat el Rafal Blanc, posseït per en Pere Font sota alou de la dita jurisdicció. El rafal abans era d'en Joan Lluc-roig i de na Salvadora, sa muller, habitants de la parròquia de Santa Margalida, que l'havien establert al dit Pere Font el 8 de novembre de 1456 a cens de les esmentades 10 quarteres, *les quals quantitats per vós són stades adjudicades entre los crehedors dels dits marits i muller e de fet pagades.* ARM, Prot. M-507, 81 v- 83.

⁴⁹ Vegeu el mapa.

⁵⁰ Biblioteca de la Reial, BB-1-141-26.

⁵¹ Així ho afirma en Gabriel Alomar, tot basant-se en un treball - que no cita - d'en Pere de Montaner Gabriel ALOMAR; Ramon ROSSELLÓ: *Història...* 69.

⁵² ARM, Prot. M-538 f.59v-60.

⁵³ ARM, Prot. M 538, 132v-133v.

Martí Gil, el primer any en Pere Font només n'havia de pagar 3 – quan en Martí Gil posseïa la Torre de na Gil estava obligada al pagament d'un cens de 17 quarteres a en Pere Font–.

De la mateixa manera, en Francesc Gil només va rebre 4 de les 45 lliures que eren el preu de la meitat del Rafalet: la resta les ingressà el mateix Pere Font com a senyor de la cavalleria, en concepte de censos impagats.⁵⁴ En Pere Font continuà les seves adquisicions el 1470 amb la compra a n'Antoni Dolç d'un rafal tingut sota alou de la Baronia del Comte d'Empúries -que confrontava amb el rafal Blanc⁵⁵ - i el 1488, amb una nova compra, la del rafal anomenat de mossèn Vidal, sota alou de la seva cavalleria, a en Pere Fiol.⁵⁶ Amb anterioritat a aqueixa data en Pere Font havia duit a terme altres adquisicions: una part de l'alqueria d'en Calvó, tinguda sota alou de la Baronia del Comte d'Empúries, però que limitava amb la cavalleria de Roqueta, i una alqueria d'en Jaume Pastor de Roqueta, tinguda sota alou d'aqueix senyoriu.⁵⁷

Les adquisicions d'en Pere Font en aquesta contrada – que cal recordar que confrontaven amb les seves terres situades a la Serra, dins el terme de Muro – li permeteren proporcionar un gran continu territorial, d'una extensió de més de 800 quarterades (prop de 590 hectàrees), de les quals unes 550 (400 hectàrees) se situaven en alou de la seva cavalleria.

Quadráginta lbs. monete predictae Maioricarum vestro patri debitas ratione et occasione temporis preteriti census debiti pro dictis quinquaginta duos solidos censualibus quos pro dicta medietate dicto domino patri vestro faciebamus annuatim in festo Omnium Sanctorum. ARM, Prot. M 538, 132v-133v.

⁵⁵ ARM, Prot. M-538-

⁵⁶ Biblioteca de la Reial, BB-1-141-26.

⁵⁷ En Guillem Fluixà de Santa Margalida, testimoni del plet entre Ciutat i la Part Forana iniciat el 1477 declarava *que les millors possessions e les majors de la Part Forana són en mà de ciutadans e eren de pagessos ço és a la dita parròquia de Santa Margarita la possessió que vuy possehex en Pere Font ciutadà la qual ell testimoni ha vist que era d'en Bernat Albertí appel·lada Monblanch. Ítem més possehex lo dit Pere Font una marina appel·lada la cova dels Pilars la qual ell testimoni ha vist que era d'en Camps pagès. Ítem la alqueria la qual ell ha vist possehir an-en Pastor de Roqueta la qual és ara del dit Pere Font. Ítem dos rafals los quals ell testimoni ha vist possehir lo hun an Anthoni Vidal e l'altre e mossèn Simó Vidal lo qual ara és del dit Pere Font. Ítem altre rafal qui era d'en Jaume Gil pagès lo qual és ara del dit Pere Font. Ítem la torra d'en Pere Gil la qual és ara del dit Pere Font. Ítem hun rafal qui era d'en Ponsoy Gil pagès lo qual és ara del dit Pere Font. Ítem part de una alqueria d'en Calvó la qual ha comprada lo dit Pere Font. Ítem hun tros de alqueria que [ha] comprada lo dit Pere Font d'en Anthoni Vey de Deulosal.* ARM, AH 4120, 138v-139v. (Els subretxats són meus). No cal confondre l'alqueria de Roqueta d'en Pastor amb el rafal d'en Pastor subastat el 1445. El 1459 Jaume Pastor de Roqueta encara era un terratinents importants. AMSM, 6/6) i el 1495 en Joan Pastor féu donació de tots els drets que li poguessin pertocar sobre l'alqueria de Roqueta com a hereu de son pare, en Jaume Pastor. Biblioteca de la Reial, BB-1-141-26.

B. Montblanc, la meitat del rafal de les Coves dels Pilars i el camp d'en Fiol

En Pere Font adquirí a una data indeterminada, però en tot cas anterior al 1472, la gran alqueria de Montblanc a n'Arnau o a en Bernat Albertí⁵⁸ i dues possessions que confrontaven amb aqueixa alqueria: una tinença anomenada el camp d'en Fiol, de n'Antoni Vell,⁵⁹ i la meitat del rafal de les Coves dels Pilars.⁶⁰ Aquest gran bloc territorial tenia una extensió aproximada de 1.378 quarterades (979 hectàrees).

La divisió de la hisenda d'en Pere Font

En Pere Font dividí la seva hisenda entre el seus fills Francesc Miquel i Pere Mateu Font.⁶¹ El 1472 en Pere Font, intítulat *civis Maioricarum habentes possessiones in parrochia Sancte Margarite* féu donació al seu fill Pere dels béns que li pertocaven com a legítima, que consistien en l'alqueria de Montblanc, l'alqueria de la cova dels Pilars, i el camp d'en Fiol.⁶²

En Pere Font, en Pere Mateu Font, heretà o rebé com a donació de son pare, la resta de la hisenda, la qual, d'aquesta manera, restà dividida en dos blocs territorials: el conformat per les possessions de Son Tovell i part de l'alqueria Blanca (amb una superfície conjunta aproximada de 196 quarterades (139 hectàrees)⁶³ i el conformat per la possessió de Montblanc, per la meitat del rafal de les Coves dels Pilars i pel camp d'en Fiol, d'una extensió aproximada de 1.378 quarterades (979 hectàrees).

El 1488, en contemplació del matrimoni del seu fill Francesc Miquel, en Pere Font li féu donació de la cavalleria de la Roqueta, de les possessions de la Torre i del Rafalet, d'una sort de terra anomenada d'en Bertran, del rafal anomenat de mossèn

⁵⁸ ARM, AH 4120., 137-141.

⁵⁹ Segurament havia format part de l'alqueria de Deulosal, posseïda per la família Vell de Santa Margalida, atès que, aproximadament el 1477, entre els béns adquirits per en Pere Font es comptava *hun tros de alquaria que [ha] comprada lo dit Pere Font d'en Anthoni Vey de Deulosal*. ARM, AH 4120, 138v-139v.

⁶⁰ Tan en Guillem Fluixà (aproximadament el 1477) com la majoria de testimonis del procés del 1509/1511 coincideixen a afirmar que fou adquirida a *en Camps*. ARM, AH 4120, 137-141; ARM, AH 4121, 469-478v.

⁶¹ En Pere Font tenia, almanco, tres fills: En Francesc Miquel, en Pere Mateu i na Caterina, casada amb n'Antoni Cerdà, ciutadà originari de Santa Margalida i el major terratinent del terme. ARM, Plets I-C-1, 83-85. Na Caterina, en el seu testament, dictat el 1506, nomenà marmessors els seus germans Pere Mateu i Francesc Font. *idem*, 87v-90.

⁶² La donació comprenia 400 ovelles, la meitat de les cabres, 20 vaques, 10 bous aregs, 2 someres, 2 mules, un rossí, la meitat dels porcs i les gallines. ARM, Prot. F-112, 185v-186v.

⁶³ Desconeixem la data exacta d'adquisició d'aquests béns; únicament sabem que tocaren a en Pere Mateu Font atès que el 1515 na Caterina, vídua d'en Pere Mateu Font, arrendà Son Tovell a en Pere Cruquell. Gabriel ALOMAR; Ramon ROSSELLÓ: *Història...*, 483.

Vidal i d'una alqueria anomenada la Roqueta.⁶⁴ A més, en Francesc Font també heretà les possessions de son pare a la serra de Muro.⁶⁵

En Francesc Miquel Font continuà fincant les terres sota alou de la seva cavalleria: el 1490, la vídua i els fills de n'Antoni Barceló, incapaços de fer front al pagament dels censos endarrits, li cediren la seva alqueria de Roqueta. Dos anys més tard, el 1492, adquirí part d'una alqueria de n'Antoni Barceló, subhastada feia poc temps; entre els seus confrontants, s'esmenta una altra part de l'alqueria, de la qual es diu que havia estat d'en Joan Barceló però que aleshores era d'en Francesc Miquel Font.⁶⁶

Amb aqueixes compres, que arrodoniren l'acumulació patrimonial que havia duit a terme son pare, en Francesc Miquel Font passà a posseir la pràctica totalitat de terres sota alou de la seva cavalleria. El seu patrimoni tenia una extensió aproximada de 722 quarterades (513 hectàrees), de les quals aproximadament el 89% se situaven sota alou de la seva cavalleria. El patrimoni assolit a Santa Margalida per en Francesc Miquel Font -que passà a intitular-se *de Roqueta*,⁶⁷ apel·latiu que mantendran el seus descendents- constitueix un dels exemples més clars -i amb més èxit- de l'estratègia dels senyors feudals mallorquins de l'època d'apropiar-se de la terres tingudes sota el seu alou.

La família Safortesa

La família Safortesa, senyors de les cavalleries de Santa Margalida, Hero, Castellet i Alcudiola i Maria,⁶⁸ seguí una estratègia semblant a la d'en Pere Font, centrada en l'adquisició de alqueries i rafals situades dins el terme de les seves cavalleries i en fincar el domini útil de diferents possessions, tingudes sota alou de la Baronia del Comte d'Empúries, que separaven les seves cavalleries d'Hero i Maria. Abans de la revolta forana en Pere Ramon Safortesa ja posseïa el rafal de Reboster -anteriorment d'un emfiteuta de Santa Margalida anomenat en Calafat-, tingut sota alou de la cavalleria d'Hero. No es documenten més adquisicions fins al darrer quart del

⁶⁴ Tinguda en part sota alou d'en Portell i en part sota alou de la cavalleria de Roqueta. La donació també comprenia el següent bestiar: 300 ovelles, 10 vaques, 4 egues, 8 bous, un parell de bísties, dos ases i totes les cabres que hi havia a les possessions. ARM, Prot. M-433, 54-55.

⁶⁵ El 1578, el senyor Francesc Font de Roqueta posseïa en el terme de Muro, a l'indret de la Serra, la possessió anomenada lo Rafal, valorada en 6.000 lliures i el rafal dit Son Vidal, valorat en 2.700. Antoni Mas: *Santa Margalida...*

⁶⁶ Biblioteca de la Reial, BB-1-141-26.

⁶⁷ Ja era anomenat així el 1501. Gabriel ALOMAR; Ramon ROSSELLÓ: *Història...* 420. Pel que sembla, en Francesc Miquel Font residia habitualment a les cases de Roqueta, atès que el 1515 és esmentat com a *Franciscus Michael Font civis Maioricarum residens in cavallaria de Roqueta*. ARM, Prot. M-515, 53.

⁶⁸ Sobre l'adquisició d'aqueixes cavalleries, vegeu: Pere DE MONTANER-Aina LE-SENNE: "Aproximación al estudio de la formación de la clase noble en Mallorca: El patrimonio de los Formiguera en el siglo XVII", *Trabajos de Geografía*, 34, Palma, 1977-1978, 55-85.

segle XV, el 1479, quan n'Elionor, vídua d'en Pere Ramon Safortesa, aconseguí, després d'un llarg plet per impagament de deutes, que li fos lliurada l'alqueria dels Serres, situada a la cavalleria de Maria,⁶⁹ gràcies a una sentència dictada per la mateixa Cort de les seves cavalleries.⁷⁰ El seu fill Ramon Safortesa continuà aquestes operacions, tot aprofitant les dificultats dels posseïdors de les terres que fincà per a satisfer els censals que gravaven les seves heretats i, alhora, fer front a la fiscalitat.⁷¹ Així, el 1488 els germans Bartomeu, Jaume i Joan Fluixà⁷² li varen establir la possessió anomenada *los Colombassos* a cens de 7 quarteres de forment i dos anys més tard, el 1490, li concaviaren la possessió del rafal Roig, confrontant amb l'anterior, amb una sort de terra vora la vila de Santa Margalida.⁷³ A més, en una data indeterminada també varen alienar a Ramon Safortesa la possessió del Pujol, contígua a les anteriors.⁷⁴ El 1489 en Jaume Vell establí la seva possessió de Deulosal, que confinava amb el rafal Roig i amb la cavalleria de Maria, als donzells Carles Desbac i Ramon Safortesa.⁷⁵ El primer es reservà la part que confrontava amb les seves possessions de Petra; el segon, aquella que limitava amb les seves terres a Santa Margalida. El motiu de la transferència no sembla cap altre que l'endeutament que arrossegava en Jaume Vell: la part de Deulosal que retingué en Ramon Safortesa, a més de la satisfacció d'un cens de 2 quarteres a l'establidor, estava obligada al pagament de tot un seguit de censals que sumaven un total de 44 quarteres de forment, 4 lliures i 16 sous.⁷⁶ Per tant, independentment de la modalitat adoptada per a dur-les a terme, totes les adquisicions

69 Sembla que cal identificar-la amb la que posteriorment fou anomenada el Pujolet, atès que confrontava amb Deulosal, els Gassons, amb la possessió de n'Andreu Calvó (posteriorment dita Son Perot), Roqueta i amb la comuna de Maria. ARM, M-507, 56-56v.

70 Segons la sentència, dictada pel jutge de les cavalleries, els posseïdors de l'alqueria, en Joan Albertí i sa mare -na Isabel-, no havien apel·lat a temps: *atès que le dita dona Ysabell e lo dit Johan Albertí no s són curats dins los fatalls en dret instituhits prosaguir le dita causa d'apel·lació aquella ésser deserta (...) per ço dehim e manam en pena de CC Lliures que de en continent vistes la present exhiguit e axequit vostre sentència matats en reyal e corporall possessió de la dita alcharia de les Seras le dita honorable dona Çafortesa en lo dit nom a a son procurador com la dita apel·lació sia deserta.* ARM, AH 196, 46 v-47.

71 El 1552 els jurats de Santa Margalida afirmaven que les possessions adquirides per en Ramon Safortesa eren *tingudes ab moltes quantitats y asò per causa de càrechs stats ab la dita parrochia en temps que dites possessions y terres heren en mà de pagesos.* AMSM, Perg. 65.

72 Sembla que eren fills del ric terratinent en Guillem Fluixà, un dels majors contribuents del terme el 1459. AMSM, 6/6.

73 La possessió dels Colombars estava obligada al pagament d'un cens de 18 quarteres de forment; el rafal Roig, al 30è de tots els fruits, 2 lliures i 10 sous a la Baronia i també a la prestació de diversos censals que importaven conjuntament 16 lliures, 2 quarteres de forment i 2 d'ordi. ARM, Prot. A-61, 111v-113.

74 *Vist que vós [el 1552] Magnifich Senyor mossèn Anthoni Forteza donzell de Mallorca tanir y posseir en dita parrochia de Santa Margarita diversas terras y possessions scituades en dit nostro terma y parrochia de Santa Margarita; so és la possessió anomenada lo Puyoll de la haretat de Guilem Fuxà quondam. E axí mateix la possessió dita lo rafal Roig de la dita haretat del dit Fuxà quondam.* AMSM, Perg. 65.

75 Aquests se la varen dividir el 1491. ARM, Prot. A-61, 99.

76 ARM, Prot. A-61, 111-111v.

de la família Safortesa responien a la mateixa estratègia i totes elles s'aprofitaren de les dificultats de la pagesia terratinent, molts majors a les darreries del segle XV, quan el pes de la fiscalitat es deixava sentir amb més força.⁷⁷ En Ramon Safortesa aconseguí reunir, mitjançant aquests procediments, un continu territorial d'unes 628 quarterades. Els censals que gravaven aqueixes terres no sembla que li suposassin gaires dificultats; prop de cent anys més tard els descendents d'en Ramon Safortesa afirmaven que *los quals censals vuy en dia no's fan ni s'acustumen pagar per ésser estats quitats*.⁷⁸

2. Altres adquisicions de l'aristocràcia

Les adquisicions dels donzells Carles Desbac i Arnau de Puigdorfila, tot i que de menor entitat, seguiren pautes similars a les anteriorment descrites. En ambdós casos es tracta d'aristòcrates que no posseïen feus a la parròquia i, pel que sembla, que únicament duïen endarrer la consecució del domini útil de possessions. En Carles Desbac, posseïdor d'una alqueria al terme de Petra, confrontant amb el terme de Santa Margalida, augmentà el seu patrimoni fificant dues tinençes que confrontaven amb les seves terres de Petra; la meitat de la possessió de Deulosal, que li establí en Jaume Vell,⁷⁹ i una altra alqueria amb el mateix nom, que comprà, aproximadament el 1496, a en Martí Dalmau, emfiteuta endeutat amb la Universitat de Santa Margalida.⁸⁰ Aquestes dues tinençes -que confrontaven elles amb elles- tenien una extensió conjunta de 146 quarterades. Pel que respecta a les adquisicions de n'Arnau de Puigdorfila, només les hem pogudes documentar indirectament. Tanmateix tant la seva cronologia -el darrer quart del segle XV- com l'estratègia adoptada -la formació d'un conjunt territorial- permeten enquadrar-les perfectament dins el procés objecte d'estudi. N'Arnau Puigdorfila fincà una possessió i dos rafals, que sumaven una extensió aproximada de 391 quarterades: la possessió de n'Andreu Calvó, entre el

77 En Ramon Safortesa declarava el 1509 que *li és stada retuda una possessió o terres* -segurament dins l'actual terme de Santa Margalida- *les quals per sos predecessors foren stablertes a pagesos a cert censal les pensions del qual no podent aquells pagar li reteren aquelles*. ARM, AH 4121, 247.

78 ARM, Prot. A-61,111v-113.

79 Vegeu més detalls en l'apartat dedicat a les adquisicions de la família Safortesa.

80 Almanco una part del preu de la venda de la possessió es dedicà al pagament dels deutes amb la hisenda municipal. L'agost de 1496 el Consell de Santa Margalida determinà *que's agen los dinès qui resten an-en Martí Delmau de la venda que ha ffeta de la possessió de Deulosal e que servescha a pagar mossèn Cànoves*. AMSM, 6/8.

1477⁸¹ i el 1511; el rafal d'en Gil, abans del 1492;⁸² i el dels Gassons, entre el 1491 i el 1511.⁸³

Només en un únic cas una possessió retornà dels ciutadans a un pagès. Es tracta de l'alqueria de la Bisbal, retuda pel seu posseïdor, en Jaume Server de Santa Margalida, al senyor directe -el Bisbe i el Capítol de la Seu-, qui la va establir, el 1490, al ciutadà Joan Lluís Berard.⁸⁴ Aquest, el 1492, l'establí al margalidà Joan Fluixà,⁸⁵ però, com a conseqüència d'un plet, l'establiment fou anul·lat i la possessió adjudicada a l'heretat del ciutadà Miquel Moix. El 1498 la seva vídua l'establí a n'Antoni Serra de la Muro,⁸⁶ que passà a residir a la possessió i que donà origen a la família Serra de la Bisbal que, a finals del segle XVI, s'havia convertit en la família més benestant del terme.

* *

Als inicis del segle XVI cessaren les adquisicions dels ciutadans. Tal com es desprèn de les declaracions dels testimonis de Santa Margalida en el procés entre Ciutat i la Part Forana del 1509/1511, en aquestes dates l'aristocràcia ciutadana ja havia aconseguit el domini útil de les mateixes possessions que retenia el 1578. En el cas que ens ocupa, no hi ha dubtes sobre la naturalesa del procés: tot i que algunes d'aquestes adquisicions es presentin sota l'aparença de concanvis o d'establiments -el que convertia, tot i que transitòriament, al senyor en subemfiteuta del pagès-, cal concloure que aqueixes transferències es produïren com a conseqüència d'una estratègia d'adquisició prou clara i per a la qual els senyors desplegaren tots els mitjans al seu abast per desposseir dels seus béns als emfiteutes endeutats. Es tracta, d'altra banda, d'una adquisició selectiva: la pràctica totalitat dels bens fincats per l'aristocràcia ciutadana consisteixen en alqueries i rafals, o en parts d'alqueries i rafals que els nous posseïdors afegiren a explotacions de majors dimensions. D'altra banda, un hom pot identificar estratègies d'adquisició prou clares. En el cas de l'aristocràcia feudal, aquesta solia consistir -però no sempre- en l'adquisició de possessions sota alou de les seves cavalleries o a senyorijs de les seves proximitats,

81 Aquesta és la darrera ocasió en què hem pogut documentar n'Andreu Calvó com a posseïdor de la tinença. ARM, Prot. M-507, 56. El 1511 aquesta possessió ja figura entre les adquisicions de n'Arnau de Puigdorfila. ARM, AH 4121.

82 El 1492, entre els confrontants de l'alqueria de la Bisbal, és esmentat *lo rafal d'en Gil* del magnífic Arnau de Puigdorfila. ARM, Prot. P-163, 307-308.

83 El 1491 encara era del margalidà en Macià Celleres. ARM, Prot. M-511, 83-83v. Deu anys més tard, el 1511, aquest rafal ja es comptava entre el seu patrimoni.

84 A cens de 25 quarteres de forment portades al procurador del Bisbe per la festa de Sant Pere i Sant Feliu. A més, l'alqueria estava obligada al pagament de 6 quarteres de forment censals i de 8 sous a la parròquia de Santa Margalida. ARM, Prot. P-163, 307-308.

85 A cens de 22 lliures -un cens molt elevat- i amb l'obligació de la prestació dels censals detallats en la nota anterior. ARM, Prot. P-163, 307-308.

86 A cens de 8 lliures portades a la Ciutat de Mallorca i amb entrada de 175 lliures. AMSM, Perg. 38.

però que confrontaven o se situaven prop del territori sobre el qual tenien el domini directe. Mentre, l'estratègia adoptada per la resta de l'aristocràcia ciutadana consistia en la compra de possessions confrontants o properes entre elles. Tant en un cas com el l'altre, els ciutadans malavejaven -i aconseguiren- la formació de continus o blocs territorials, que abraçaven prop del 80% de l'extensió del terme de Maria de la Salut.

EXTENSIÓ ADQUIRIDA PER L'ARISTOCRÀCIA CIUTADANA EN EL TERME DE MARIA

ABANS DEL 1511

Terratinent	Quarterades	Hectàrees	% Extensió del terme de Maria
Carles Desbac	14 6	104	3,4
Arnau Puigdorfila	39 1	278	9,2
Ramon Safortesa	62 8	446	14,7
Pere Font	2. 216	1.574	51,9
1) <i>Al seu fill Pere Mateu Font</i>	1. 574	1.118	36,9
2) <i>Al seu fill Francesc Font</i>	64 2	456	15,0
EXTENSIÓ TOTAL ADQUIRIDA	3. 382	2.402	79,3

L'altra cara de la moneda, a banda de la pauperització de la hisenda municipal, la constituïen els pagesos desposseïts. La comparació entre l'onomàstica que apareix en documentació de la segona meitat del segle XV amb la de les talles i cadastres del segle XVI permet copsar altres efectes de la desposseïció pagesa;⁸⁷ fins ara poc estudiats: el canvi radical en la nòmina, la freqüència numèrica i la riquesa que concentraven els diferents cognoms. En primer lloc, es constata la desaparició d'un bon nombre de llinatges; és el cas de Barceló, Calvó, Cellera, Llorenç, Lluc-roig i Gil -el més nombrós de Maria i el segon en ordre de freqüència de tota la parròquia-. En la pràctica totalitat dels casos, es tracta de llinatges de terratinents afectats per les vendes de la segona meitat del segle XV. Pel que sembla, aqueixa gent, una volta privada dels seus béns, es decidí a emigrar, molts d'ells a pobles propers, on la concentració de la terra era menor, i a on, amb els doblers que haguessen obtingut després de pagar els deutes -si en conservaven- potser podrien adquirir sorts de terra. Segons un estudi d'en Guillem Barceló, en la talla de Muro del 1479 i en la llista d'homes d'armes del 1515 d'aqueixa

⁸⁷ Antoni MAS: *Desposseïció...*

mateixa vila s'hi documenta l'aparició de nous llinatges – alguns ja com a residents, altres encara com a *barranis* –⁸⁸ entre els quals hi sovintegen els que abans havien estat comuns de Santa Margalida i Maria.⁸⁹ Altres llinatges d'antics terratinents com Dalmau i Vell -posseïdors de Deulosal- havien passat a residir a la vila de Santa Margalida, tots ells amb patrimonis que els situaven en els estrats més baixos de la població. Dels terratinents afectats per les adquisicions dels ciutadans, només en Mateu Fluixà conservava, l'any 1578,⁹⁰ part de l'antic patrimoni familiar (només l'alqueria d'Hero), però la resta de veïnats amb el mateix llinatge – tots ells descendents d'en Guillem Fluixà, un dels emfiteutes més acabats de la parròquia –⁹¹ no tingueren tanta de sort. Tal com ho deia en Joan Verger a darreries del segle XVIII, l'antiga prosperitat havia deixat pas a una trista metamorfosi.⁹²

88 Persones que no feia 10 anys que vivien en el terme.

89 Guillem BARCELÓ: *Les talles, una font per a l'aproximació a l'estudi socioeconòmic de la vila de Muro (1430-1479)*, treball inèdit, 1997.

90 AMSM, 1811.

91 És segurament el mateix Fluixà de Santa Margalida que en José María Quadrado cita com un dels escassos forans que s'enriquiren durant el segle XV, segons en Quadrado va assolir en poc temps un patrimoni valorat en 1.000 florins. José Maria QUADRADO. *Forenses...* 41-42.

92 L'apartat *Antiqua prosperitas* de la *Història del poble de Santa Margalida* (segona meitat del segle XVIII) de Joan Verger, i referit, com s'ha explicat abans, a l'alienació de terres del segle XV conclou afirmant *tristi methamorfosi transierunt*.

BIBLIOGRAFIA

Gabriel ALOMAR; Ramon ROSSELLÓ: *Història de Muro. 1350-1516*, Vol III, Mallorca, 1990.

Guillem BARCELÓ: *Les talles, una font per a l'aproximació a l'estudi socioeconòmic de la vila de Muro (1430-1479)*, treball inèdit, 1997.

Pau CATEURA: *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma, 1982.

Miguel José DEYÁ: *La manufactura de la lana en la Mallorca del siglo XV*, Palma, 1997.

Eulàlia DURAN: "La crisi rural mallorquina dels segles XV i XVI", *Estudis d'història agrària*, 3, Barcelona, 53-77.

Miguel FERRER: *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca (Evolución històrica)*, Palma, 1974., 2 vols.

Gabriel JOVER: "La crisi tardomedieval i el desenvolupament d'una ramaderia senyorial. Mallorca, segles XIV-XVI", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis històrics*, V, Barcelona, 1994, 81-100.

- "Endeutament, desigualtat econòmica i desposseïció pagesa. El cas de la parròquia de Petra, 1443-1524", *Recerques*, 33, Catarroja, 1996, 9-32.

- "Nobleza terrateniente y crecimiento agrario. Mallorca en la segunda mitad del siglo XVI". *Felipe II y el Mediterráneo*, Barcelona, 1998, 4.

Gabriel JOVER-Ricard SOTO: "Els dominis feudals a la Mallorca baixmedieval (segles XIII-XVI)", *Revista d'història medieval*, València, 1997, 217-274.

Josep Francesc LÓPEZ, "La pràctica fiscal a la Mallorca de la baixa edat Mitjana", *Randa*, 29, Barcelona, 1991, 14-36.

Joan Francesc MARCH; Ramon ROSSELLÓ: *Història de Santa Margalida. De la prehistòria al segle XVI*, Mallorca, 1981.

Antoni MAS: *Santa Margalida, un districte senyorial a la Mallorca del segle XVI*, Universitat de les Illes Balears, 1991 (treball inèdit).

- "Especialització productiva dins una economia pagesa a darreries del segle XVIII i a començaments del segle XIX: el cas de Santa Margalida", *VII seminari d'història econòmica. L'economia mallorquina al segle XIX. Recerques recents*, Palma, 1995.

- *Desposseïció pagesa, creixement i concentració de la població: Santa Margalida, 1459-1595*, treball de tercer cicle, Universitat de les Illes Balears, 1997.

- *Alienant les hisendes o mudant de domicili. El procés d'alienació de terres de forans a ciutadans en el terme de Santa Margalida*, treball inèdit, 1998.

- "De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV i XVI). *XVIII Jornades d'estudis històrics locals. Al Tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*, Palma, 2000, 437-450.

Antoni MAS; Guillem ROSSELLÓ; Ramon ROSSELLÓ: *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania*, Alcúdia, 1999.

Pere DE MONTANER: "Les cavalleries mallorquines (segles XII-XVIII)", *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països catalans*, Barcelona, 1986, Pàg. 42-65.

Pere DE MONTANER; Aina LE-SENNE: "Aproximación al estudio de la formación de la clase noble en Mallorca: El patrimonio de los Formiguera en el siglo XVII", *Trabajos de Geografía* 34, Palma, 1977-1978, 55-85.

Guillem MORRO: *Mallorca a Mitjan segle XV. El Sindicat i l'alçament forà*, Palma, 1997.

Bartomeu PASTOR: "Maria de la Salut: un exemple de canvi de paisatge dins el pla de Mallorca", *Mayurqa*, 16, Palma, 1976, 181-184.

Vicenç Maria ROSSELLÓ: "Canvis de propietat i parcel·lacions al camp mallorquí entre els segles XIX i XX", *Randa*, 12, *Economia, cultura i societat a Mallorca i a Eivissa*, Barcelona, 1982, 19-60.

José María QUADRADO: *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles en Mallorca en el siglo XV*, Palma, 1897 [1986].

Álvaro SANTAMARÍA: "La deuda pública en la parte foránea de Mallorca, al finalizar el siglo XV", *Anuario de Estudios Medievales*, 8, Barcelona, 1972-1973, 257-304.

Onofre VAQUER: *Una sociedad del antiguo régimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*, Palma, 1987.

Onofre VAQUER: *L'esclavitud a Mallorca. 1448-1500*, Palma, 1997.

Joan VERGER: *Breve historia de la villa de Santa Margarita*, Santa Margalida, segona meitat del segle XVIII (abans del 1830). Traducció de l'original llatí del 1830 (Arxiu Parroquial de Santa Margalida).

ABREVIATURES:

AMSM: Arxiu Municipal de Santa Margalida

ARM: Arxiu del Regne de Mallorca

AH: Arxiu Històric (ARM)

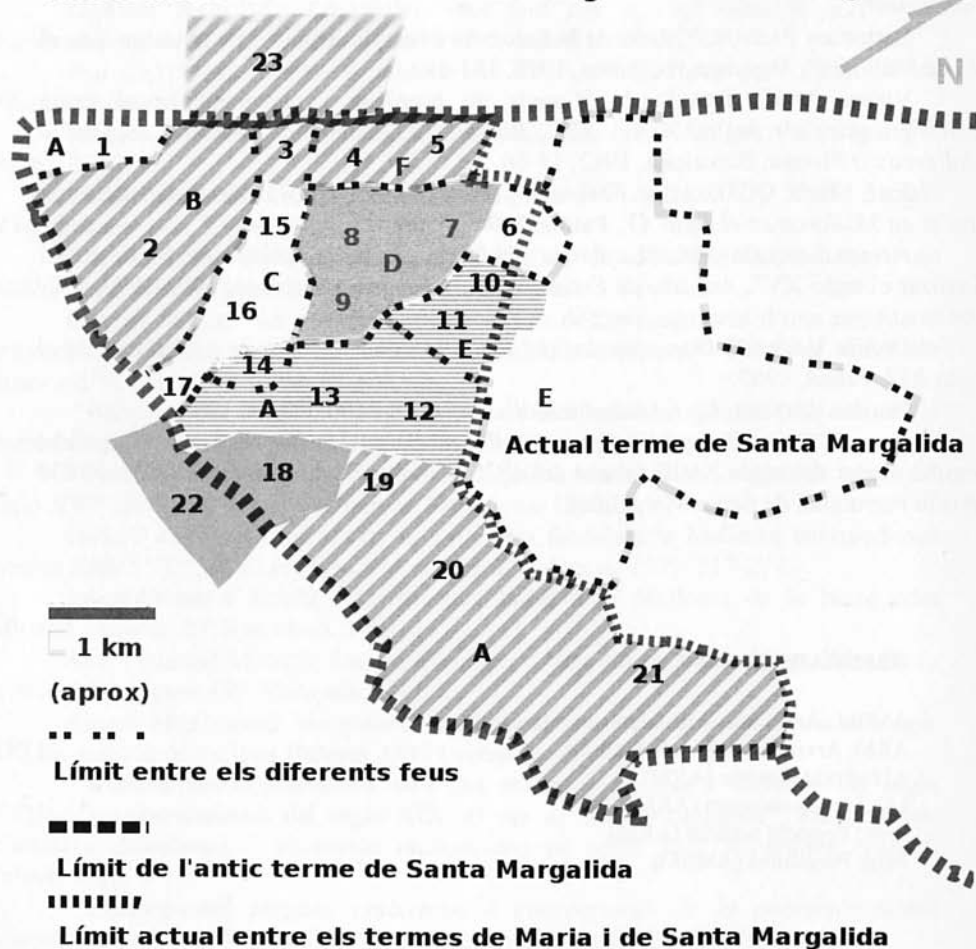
LC: Lletres comunes (ARM)

Prot.: Protocol notarial (ARM)

Perg: Pergamins (AMSM)

MAPA DEL TERME

Reconstrucció cartogràfica aproximada de les adquisicions de l'aristocràcia ciutadana a Maria a la segona meitat del segle XV

**DISTRIBUCIÓ DEL DOMINI ÚTIL I DEL DOMINI DIRECTE EN EL TERME DE MARIA
(DARRERIES SEGLE XV- INICIS DEL SEGLE XVI)**

DOMINI ÚTIL

1. Alqueria de Llampí (dela família Vanrell, pagesos residents al terme)
PERE FONT (DESPRÉS AL SEU FILL FRANCESC MIQUEL FONT)
2. Alqueries, possessions i refals de Roqueta
3. La Torre de Na Gil
PERE FONT (DESPRÉS AL SEU FILL PERE MATEU FONT)
4. El rafal Blanc d'en Pere font (posteriorment al seu fill Pere Mateu Font)
- 5- Son Toell d'en Pere fonty (posteriorment al seu fill Pere Mateu Font)
6. La Bisbal d'Antoni Serra
ARNAU PUIGDORFILA
7. Lo rafal d'en Gil
8. Alqueria d'en Calvó
9. Rafal dels Gassons
RAMON SAFORTESA
10. Reboster
11. El Pujol
12. El rafal Roig
13. Deulosal
14. El Pujolàs
CAVALLERIA DE MARIA
15. Son Roig (de la família Roig de Maria)
16. Terres i cases de Maria
17. Comunes de Maria
CARLES DESBAC
18. Deulosal
PERE FONT (DESPRÉS AL SEU FILL PERE MATEU FONT)
19. Camp d'en Fiol
20. Monblanc
21. La meitat del rafal de la Cova dels Pilars

-
22. Terres d'en Carles Desbac en el terme de Petra
 23. Terres d'en Pere Font en el terme de Muro

DOMINI DIRECTE

- A. Baronia del Comte d'Empúries
- B. Cavalleria de Roqueta (d'en Pere Font i llavors del seu fill Francesc Miquel Font)
- C. Cavalleria de Maria (d'en Ramon Safortesa)
- D. Senyoriu alodial del bisbe i Capítol de la Seu
- E. Cavalleria d'Hero (d'en Ramon Safortesa)
- F. Cavalleria de Castellet i del rafal Blanc (d'en Ramon Safortesa)

RESUM

En la segunda mitad del siglo XV, buena parte del campesinado acaudalado, poseedor de tenencias de considerables dimensiones, se vio obligado a alienarlas a miembros de la aristocracia ciudadana. En este trabajo se detallan, a partir del estudio del fenómeno en una pequeña comunidad, tanto las causas que lo propiciaron (la represión que siguió a los levantamientos campesinos, el incremento de la fiscalidad y del endeudamiento) como las estrategias que perseguía la aristocracia ciudadana con estas adquisiciones y los medios de qué se sirvió para materializarlas

ABSTRACT

During the second half of the XV century, most high-class peasants, owners of sizeable farmlands, were forced to alienate these lands to members of urban aristocracy. Basing our study in a small community (Maria de la Salut), we have carried out a research on the causes and consequences of land alienation: repression that followed riots in rural areas, tax increasing, indebtedness of peasantry and goals pursued by urban oligarchy throughout this historical process.